

Қарақалпақстанлы илимпаз 77 жасында илим докторы болды

- **Бесиктен қәбирге шекем илим изле, делинеди Хәдиси шәрийфте. Өзбекстан Республикасы Илимлер Академиясы Қарақалпақстан бөлими, Қарақалпақ тәбийий пәнлер илимий-изертлеу институтының үлкен илимий хызметкери Сали Бауатдинов 77 жасында «Қарақалпақстан агрорудалары тийкарында жаңа түрдеги қурамалы араласпалы төгинлер алыўдың ресурс үнемлеу технологиясын ислеп шығыў» темасында докторлық (DSc) диссертациясын онлайн түрде табыслы қорғады.**

- Image not found or type unknown

Илимпаз докторлық жумысы бойынша Қарақалпақстан Республикасының дерлик бәрше районларында, атап айтқанда, Қараөзек, Кегейли, Шымбай хәм Хожели районларында, жәми 18 фермер хожалығындағы пахта егилген майданларында изертлеу жумысларын алып барды. Алынған илимий хәм әмелий нәтийжелер 2016–2019-жыллары даўамында фермер хожалықларының хәр бириниң 20–40 гектар майданында қолланылды.

Илимий жумысларды енгизиў нәтийжелилигин арттырыў, буның ушын изертлеўдиң тармақ кәрханалары мүтәжлигине сәйкес келиўин тәмийинлеу әҳмийетли есапланады. Бүгинги күни Өзбекстанда жаратылған илимий жумыслар тийкарында жаңа төгинлер, дефолиантлар хәм өсиў стимуляторларын ислеп шығарыў жолға қойылмақта.

2016–2017-жыллары жаңа түрдеги «Қурамалы араласпалы төгин» Илимлер академиясы Қарақалпақстан бөлими жанындағы киши санаат төгин ислеп шығарыў қурылмасында жылына 80 тоннадан, 2018–2019-жыллары «Бурлитоғ кимё» жуўапкершилиги шекленген жәмийетинде жылына 6000 тоннадан ислеп шығарылды.

Атап айтқанда, биринши мәрте төмен сапалы Қарақалпақстан фосфоритлерин хәм глауконитлерин, аммоний сульфаты, аммоний нитраты, моноаммонийфосфат, мочевина нитраты, аммоний хлориди, калий хлориди хәм мочевина еритпелери менен химиялық активлестирилиўине олардың концентрациясы, муғдары хәм рН орталығына байланыслылығы бойынша мағлыўматлар алынды. Қатты фазалы режимде фосфорит үлгилерин сульфат хәм нитрат кислоталарының толық емес нормада кислота концентрациясының бөлеклениў дәрежесине тәсири анықланды. Биринши мәрте фосфорит хәм глауконитлерди аммоний сульфатлы сульфат кислотасы хәм аммоний нитратлы нитрат кислотасы менен қайта ислеў процеси бойынша жаңа мағлыўматлар алынды, кислота нормасының әпиўайы хәм қурамалы фосфорлы төгинлер қәсийетлерине тәсири анықланды. Төмен сортлы жергиликли фосфоритлерди хәм глауконитлерди химиялық активлестириў тийкарында фосфорлы төгинлер алыўдың әпиўайыластырылған хәм жеделлестирилген технологиялары ислеп шығылды.

С. Бауатдинов тәрәпинен қурамалы араласпалы минерал төгинлердің жаңа түрлерин Қараөзек, Кегейли, Шымбай хәм Хожели районларының пахта атызларында пайдаланыў хәм агрохимиялық тексерий ислери алып барылды.

Қурамалы араласпалы минерал төгинлерди тәжирийбеде қолланыў арқалы егин майданларындағы өнимдарлық дерлик 32 пайызға шекем артты.

Қурамалы араласпалы минерал төгинлерди қолланыў илажлары изертлеў алып барылған районлардағы 18 фермер хожалығында 4 жыл даўамында 480,8 гектар пахта атызларында әмелге асырылып, күтилген экономикалық нәтийжелиликке ерисилди.

Қурамалы араласпалы минерал төгинлер қолланылған пахта егилген майданларында жаңа төгинди қолланыў хәм қымбат химиялық төгинлерди кемейтиў есабынан экономикалық нәтийжелилик хәр бир егилген 1,0 гектарға 207677,0 сумды қурады.

Қурамалы араласпалы минерал төгинлерди Республиканың пахта хәм аўыл хожалығы егинлери егилетуғын майданларында қолланыў усыныс етилип, буның нәтийжесинде, хәзир фермерлеримиз мол өним алмақта.

Ҳақыйқатында да, елимиз – уламалар журты. Бул диссертация жумысы алымларымыз мийрасын даўам еттирип, өмирин хәрип танығанынан хәзирге дейин илим үйрениўге бағышлаған алым – Сали Бауатдинов өмириниң хәр бир демин илим алыўға сарыплағанының ашық-айдын көриниси есапланады.

Ол Қарақалпақстан Республикасы Шымбай районы зыялылар шаңарағында туўылған. 1960-жылы мектепти питкерип, 1961-1966-жыллары жоқары оқыў орнында да билим алып, мийнет жолын 1966-жылы Қарақалпақ мәмлекетлик педагогика институтында кафедра оқытыўшысы болып жумыс ислеўден баслаған Сали Бауатдинов бүгинги күнге шекем жасларға тәлим-тәрбия бериў менен бирге илимий изертлеў сырларын үйретип келмекте. Соның менен бирге, бир қанша шәкиртлер де таярлаған.

Илимий хызметлери менен Қарақалпақстан аўыл хожалығына байланыслы темаларда 4 монография шығарған хәм бир патентти қолға киргизген. Мине, усындай мийнетлериниң жемиси ретинде 2013-жылы «Қарақалпақстан Республикасына мийнети синген илим ғайраткери» хұрметли атағын алыўға миясар болған.

Инсанның алымлығы оның өмир жолы менен де тығыз байланыслы. Неге дегенде, инсанның хәқыйқый алымлығы оның тек илимий ис қылыўы менен емес, ал илимди әмелиятқа, тәрбияны мәнаўиятқа енгизиўи менен де әхмийетли. Сали ағаның өмир жолына нәзер таслар екенбиз, оның өмирлик жолдасы Орынгүл апа менен бир қыз хәм бес улды камалға жеткизип, оларды да илимли етип тәрбиялағанына бүгин жәмийеттиң өзи гүўа. Баласы Ташкенбай әке жолынан барып, әке кәсибине садық қалған халда 2018-жылы техника илимлери бойынша философия докторы (PhD) (№ 02.00.13 – Органикалық болмаған элементлер хәм олар тийкарындағы материаллар технологиясы) болды. Сали ағаның бәрше перзентлери де мәмлекетимиздиң раўажланыўы жолында мийнет етип келмекте.

«Илим қараңғылықларды жарытыўшы шам есапланады», деп халқымыз бийкарға айтпаған. Мен де өмир жолымды илим менен жарыттым. Перзентлериме илим арқасында табылған хадал азық пенен камалға жеткизгенмен. Илимий ислерим бойынша изертлеўлер өткерилген ўақытлары қыйыншылықлар болып турған. Дурыс, қыйыншылықсыз хеш нәрсеге ерисип болмайды. Бирақ, мен тоқтамадым, тынбадым, излендим. «Жасым өтти, енди болды», демедим. Себеби,

инсан баласы қәбирге шекем илим излеуи керек.

Маған Президентимиздің «Илим-пән менен шуғылланыў, яғный жаңа ашылыў хәм ойлап табылыўларды әмелге асырыў ийне менен қудық қазыўдай гәп. Сондай екен, бул машақатлы тараўда пидайы мийнет етип атырған алымларымыз мийнети мақтаў хәм хошаметке мүнәсип», деген сөзлери де қуўат хәм күш бағышлап турды. Илим-пән, тәлим-тәрбия инсан өмириниң зәрүрли факторы болғанындай, мен оларсыз өмиримди көз алдыға келтире алмайман. Қуда қәлесе, келешекте де усындай илмий жумысларды даўам еттириўди нийет еткенмен», – дейди Сали аға оның менен болған сәўбетимизде.

Усы күнге шекем оның жүзден аслам илимий мақалалары баспа жүзин көрген, шет ел илимий басылымларында да жарық көрген.